

Г.М. Мезенка, Л.М. Вардамацкі

Новае ў даследаванні «Хронікі Быхаўца»

«Хроніка Быхаўца» на фоне гісторыі і геаграфіі беларускай мовы:
Манаграфія / Лілія Цітка. – Беласток: Выдавецтва Беластоцкага
універсітэта, 2006. – 509 с.

У апошнія дзесяцігоддзі нярэдка як у вусных, так і ў друкаваных выступленнях гучалі справядлівыя нараканні наконт недастатковай вывучанасці мовы гістарычных помнікаў беларускага пісьменства. Так, апісваючы «Хроніку Быхаўца» ў энцыклапедыі «Беларуская мова» (Мінск, 1994. – С. 508), А. Жураўскі падкрэсліваў, што, нягледзячы на тое, што летапіс Быхаўца выдаваўся некалькі разоў, «мова помніка як асобная праблема спецыяльна ніколі не вывучалася». Цяпер мы з задавальненнем можам адзначыць, што ў мовазнаўчай навуцы стала надавацца значна больш увагі вывучэнню гэтай праблематыкі.

Работа польскай даследчыцы Ліліі Цітка «Хроніка Быхаўца» на фоне гісторыі і геаграфіі беларускай мовы», прысвечаная разгляду безумоўна актуальных пытанняў моўнай характарыстыкі «Хронікі Быхаўца» на фоне пісьменства Вялікага княства Літоўскага, лакалізацыі мовы гэтага помніка мінуўшчыны ў межах беларускіх гаворак, з'яўляецца вельмі ўдалым прадаўжэннем навуковых распрацовак у гэтай галіне.

Заўважым, што ніводны іншы старабеларускі летапіс не выклікаў у даследчыкаў столькі зацікаўленасці і супярэчлівых меркаванняў, як «Хроніка Быхаўца». І калі асобныя фанетычныя, лексічныя асаблівасці помніка атрымалі сваё адлюстраванне ў некаторых артыкулах беларускіх навукоўцаў, то правапіс, марфалогія, словаўтварэнне, анамастыка настолькі поўна зафіксаваны і вывучаны ўпершыню.

Надзённасць праведзенага аўтарам даследавання абумоўлена і тым, што мова, якая адлюстроўвае гістарычнае мінулае народа, з'яўляецца неад'емным элементам яго культуры, патрабуе беражлівых адносін да сябе, поўнага і ўсебаковага апісання.

Актуальнасць і своечасовасць працы Ліліі Цітка відавочныя. Даследчыца на аснове вывучэння найноўшых дасягненняў гістарычнага мовазнаўства ўдала ажыццявіла лакалізацыю «Хронікі Быхаўца» ў святле лінгвістычнай геаграфіі, прадоўжыла і паглыбіла метадыку даследавання помніка беларускай мовы, гісторыі і культуры, зрабіла, на наш погляд, даволі ўдалую спробу рэканструкцыі кірыліцкага тэксту «Хронікі...». (Як вядома, кірылічны тэкст гэтага помніка сучаснаму беларускаму даследчыку невядомы).

Актуальнасць разглядаемай у даследаванні праблемы бясспрэчная яшчэ і таму, што мова летапісу ў поўнай ступені адлюстроўвае карціну свету беларусаў сярэдзіны XVI ст., у выніку чаго работа набывае унікальную значнасць і выключнасць.

Узяўшы пад увагу пералічанае, можна сказаць, што азначэнне «актуальнае» ў ацэнцы тэмы названай навуковай працы Ліліі Цітка выглядае відавочна недастатковым. У гэтым выпадку дарэчы будучь іншыя словы, менш жанрава прымацаваныя, але больш дакладныя – яна доўгачаканая.

Навуковая навізна працы Лілі Цітка заключаецца ў тым, што ў ёй упершыню ў славістыцы моўная характарыстыка «Хронікі Быхаўца» пастаўлена і вырашана як асобная праблема, што сведчыць пра яе наватарскі характар і навуковую каштоўнасць.

Практычную карысць падрыхтаванага польскай даследчыцай Ліляй Цітка выдання «Хроніка Быхаўца» на фоне гісторыі і геаграфіі беларускай мовы» бачым яшчэ і ў тым, што яно можа стаць тэарэтычным падмуркам для складання слоўніка мовы летапісу. Па ім можа быць распрацаваны не адзін спецкурс для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў. Даследаванне значнае тэарэтычна, вынікі, атрыманыя ў ходзе яго, могуць быць выкарыстаны таксама пры стварэнні вучэбных дапаможнікаў па гістарычнай граматыцы беларускай і польскай моў.

Работа складаецца з уводзін, пяці раздзелаў, заключэння і ахоплівае даволі шырокае кола актуальных пытанняў, звязаных з правапісам, фанетыкай і фаналогіяй, змяненнем слоў розных часцін мовы, словаўтварэннем, у значнай ступені адлюстроўвае тапанімію і антрапанімію краю.

Са зместу працы вынікае, што Ліля Цітка глыбока і ўсебакова ведае навуковую літаратуру па тэме. Аналізуючы складаныя і часта спрэчныя пытанні моўнай характарыстыкі летапісу, даследчыца не спрашчае сваёй задачы, а наадварот скрозь рознагалосіцу думак і поглядаў фарміруе ўласную рабочую гіпотэзу. Ва ўсіх раздзелах работы падаецца багаты матэрыял, забяспечаны пераканаўчым аналізам.

Значную частку работы складае апісанне гісторыі станаўлення фанетычнай сістэмы беларускай мовы ў выніку дзеяння агульнаславянскіх фанетычных працэсаў (с. 50–80). Для работы, якая мае канкрэтную задачу, такі адыход у гістарычную тэорыю фанетычных працэсаў можа паказацца залішнім. Але, як здаецца, аўтар імкнецца тут да зразумелай і яснай мэты – паказаць сістэмнасць адлюстравання гэтых працэсаў у старабеларускай мове, як вынікі гэтых працэсаў адлюстраваны ў даследаваным помніку пісьменства.

Асаблівацю даследавання з'яўляецца і вельмі руплівае апісанне большасці граматычных катэгорый асноўных часцін мовы, прадстаўленых у хроніцы, што ператварае рэцэнзуемую работу ў своеасаблівы сістэмны курс гістарычнай граматыкі беларускай мовы. Безумоўна, тут можна было б адзначыць, што і саму работу, і глыбіню апісання беларускай мовы XVI ст. значна ўзбагацілі б параўнанні моўных асаблівасцей, выяўленых даследчыцай у «Хроніцы Быхаўца», з мовай іншых старабеларускіх тэкстаў указанага перыяду. Дарэчы, гэта было б новым словам і ў вызначэнні геаграфіі беларускай мовы (аб чым заяўлена ў тытуле кнігі). Але гэта ўжо, верагодна, тэма наступнага даследавання аўтара.

Аналізу граматычных асаблівасцей помніка пісьменства дысертантка прысвяціла два раздзелы: IV. Fleksja і V. Slowotórstwo. Прычым у чацвёртым раздзеле аналізуецца пяць часцін мовы, а ў пятым – тры: назоўнік, прыметнік і дзеяслоў. Магчыма, лагічнай было б разглядаць пытанні словаўтварэння, дадаўшы па адпаведным параграфу ў раздзел чацвёрты.

У цэлым жа трэба адзначыць, што кніга напісана яснай навуковай мовай, канцэптуальна і тэрміналагічна строга і даказальна, вызначаецца лагічнасцю і паслядоўнасцю разважанняў, аргументаванасцю вывадаў. Структура работы адпавядае мэце і зместу.

Праца Лілі Цітка ўяўляе сабой самастойнае і завершанае навуковае даследаванне. Аўтарам унесены значны ўклад у актуальную для гістарычнай лінгвістыкі галіну. Даследаванне мае выхад у практыку – лексікаграфію, крыніцазнаўства, выкладанне гістарычнай граматыкі.